

Iz strane stručne literature

Leopold Sedar Senghor

SENEGAL, LATINSKI JEZIK I KLASIČNO OBRAZOVANJE*

Dopustite mi da započnem sa svojim iskustvima iz tridesetih godina, kad sam kao mladi profesor gramatike dobio katedru francuskog, latinskog i grčkog jezika u gimnaziji u Toursu, nekadašnjem Caesarodunumu, koji je poslije promijenio svoje ime u Oppidum Turonicum. Uoči drugog svjetskog rata to je bio miran gradić u dolini rijeke Loire, bogat rimskim i starokršćanskim razvalinama. Ja sam bio prvi Afrikanac koji je dobio titulu »profesora« i možete zamisliti u kakvoj se neprilici našao upravitelj gimnazije kad je vidio da je u njegovu školu dodijeljen tako neuobičajen profesor. A što da vam kažem o učenicima i njihovim obiteljima? Određena doza nepovjerenja koje su pokazali razumljiva je. Kako to da jedan Afrikanac predaje klasične jezike Francuzima!

Nelagodnost je potrajala tako dugo dok se nismo bolje upoznali. A to se, uostalom, događa uvijek kad profesor dolazi u novi razred. Pošto je led bio probijen, učenicima se svidjela moja metoda »živog latinskog«, toliko udaljena od tradicionalne metode. Ja također, dok sam bio učenik, nisam volio monotono i sasvim mehaničko učenje deklinacija, konjugacija, te dosadne »rosa-rosae«, »amo-amas-amat«, koje smo ponavljali unedogled kao neku litaniju, i zbog tog dosadnog ponavljanja zanemarivali smo smisao onog što smo učili.

Podučavan na taj način, latinski je zaista mrtav jezik. Ja sam to iskusio i mislio sam da je to tako sve dok nisam uspio shvatiti toplinu, izražajnu snagu koju je taj jezik imao dok je bio živ jezik, jezik koji se stoljećima govorio u mediteranskom bazenu i u velikom dijelu Evrope. Ja sam uspio osjetiti latinski jezik, u ustima i u duši, kao živ jezik. A zašto ne bih smio prenijeti to iskustvo na svoje mlade učenike?

I ja sam ih tako učio latinski kao živ jezik, navikavajući ih da pitaju i odgovaraju na latinskom, prvo služeći se malim, kratkim rečenicama, a zatim i dugim složenim rečenicama. Napose sam se trudio da tekstovi budu živi, i tako sam im davao da na latinskom recitiraju scene u dijalogu, odlomke iz djela velikih pisaca, da prevode na francuski najlakše stihove Horacija, Katula, a kasnije i Vergilija. Prvo su me slijedili s radoznalošću, zatim s interesom i napokon s entuzijazmom. Jedne godine, dok sam predavao u okolici Pariza,

* Ovaj govor, održan u Rimu, tiskan je najprije u *Vita Latina*, a iz njega preuzet i u časopis *Bulletin de l'association Guillaume Budé (Revue de culture générale)*, No 1, mars 1974., odakle smo i mi preuzeli ulomke koji će biti zanimljivi za naše čitaoce.

jedan četrnaestogodišnji učenik trećeg razreda, sin radnika, donio mi je jedno malo djelo na latinskom o Vercingetoriksu, koje je razred kasnije odigrao.

Želio sam ispričati to svoje osobno iskustvo, jer je ono učvrstilo u meni tvrdnju da latinski jezik, iako sadržava u sebi čar »avanturističke prošlosti« i potiče maštu mladih, treba prvenstveno predstaviti kao nosioca jedne neuništive civilizacije, koja još i danas živi u obnovljenim formama, prilagođenim našem dobu. Zato »Centar za primijenjenu lingvistiku u Dakaru« (CLAD), koji je već izradio udžbenike francuskog i engleskog govornog jezika, nastavlja s izradom udžbenika ne samo za ostale žive jezike koji se uče u našim školama drugog stupnja (među njima je i talijanski jezik), nego izrađuje i udžbenike za klasične jezike: latinski, arapski i grčki.

Više puta u toku svoje aktivnosti kao političar i nedavno prilikom svojih putovanja u Americi i Evropi evocirao sam to svoje daleko iskustvo, koje mi je omogućilo da ustanovim da klasično obrazovanje ponovo oživljava posvuda, čak i u onim zemljama koje su pretežno orijentirane nauci i tehnici.

U SSSR-u, na primjer u Moskvi, latinski je obvezatan ne samo na filološkom fakultetu nego i na povijesnom, filozofskom i pravnom. A iz godine u godinu, kako se postepeno uzdiže kulturni nivo naroda, on prodire u sve stupnjeve srednjoškolskog obrazovanja. Ne treba se tome čuditi, jer ruska civilizacija mnogo duguje klasičnim civilizacijama Mediterana, grčkoj i rimskoj, koje joj je otkrio Bizant. U stvari, ćirilski alfabet proizlazi iz grčkog, ali struktura ruske rečenice odaje utjecaj latinskog jezika.

Ostajući još na tlu zapadne Evrope, citirat ću primjer Savezne Republike Njemačke, tog ekonomskog giganta, čiji menadžeri spadaju među najbolje industrijske menadžere i u čiji praktični duh ne trebamo sumnjati. Nijemci su na ruševinama rata stvorili novu ekonomsku i trgovačku državu, koja predstavlja pravi izazov Americi. Oni smatraju klasičnu kulturu tako važnom u formiranju ličnosti da je latinski jezik obvezatan u klasičnim i znanstvenim gimnazijama. U »suvremenim« gimnazijama latinski je prvi od obvezatnih jezika kroz cijelu školu drugog stupnja (9 godina). U klasičnim gimnazijama grčki je obvezatan u zadnjih pet razreda, a u »suvremenim« gimnazijama grčki jezik je fakultativan i učenik ga može zamijeniti francuskim.

Prijem studenata na gotovo sva sveučilišta Savezne Republike Njemačke vezan je uz prilično dobro poznavanje latinskog jezika, koje odgovara nivou znanja trogodišnjeg učenja. Student mora znati prevesti tekst srednje težine: Cezara, Salustija i druge pisce sličnog stila. Oni koji ne znaju latinski mogu polaziti specijalne tečajeve na fakultetu na kojem su upisani, ali valjanost njihove sveučilišne diplome ovisi o uspješno položenom prilično teškom ispitu iz latinskog jezika. Dobro poznavanje latinskog jezika neophodan je uvjet za upis na filozofski, filološki, povijesni i medicinski fakultet. Grčki jezik nije tako neophodan, i samo neka sveučilišta zahtijevaju znanje grčkog za studij jezika i književnosti, filozofije i teologije.

Protivnici klasične kulture navode kao podršku svojoj tezi slučaj Sjedinjenih Američkih Država. Ali oni žele imitirati SAD 50 godina zakašnjenja. Izgleda da oni ne znaju da su SAD, pošto su si osigurale »leadership«, osjetile potrebu da uzdignu kulturni nivo svojih građana, osobito onih koji se posvećuju službama u politici, administraciji i u ekonomiji. Da bi postigli taj cilj, oni su morali ponovo uvesti klasično obrazovanje. Imao sam prilike 1971. godine na dan »Commencement Day«, prisustvovati na harvardskom sveučilištu predaji diploma studentima (bilo ih je 8000). Mlada studentica, koja je

održala prvi govor, govorila je na latinskom jeziku, a sjećam se da je bila talijanskog porijekla. Kor, koji je ispunjavao intervale, pjevao je izmjenično na engleskom i na latinskom.

Sada latinski jezik zauzima mjesto izbora u američkim kulturnim sredinama, napose kod mladih ljudi koji se opredjeljuju za književnu ili umjetničku karijeru. Očiti znakovi svjedoče danas pozitivnu reakciju na neka neprijateljska stanovišta, koja su bila favorizirana u razdoblju između dva rata i oko 50-ih godina. Bolje rečeno, prisustvujemo novom procvatu interesa za rimsku povijest, kulturnu baštinu starog Rima, komu se priznaje važnost osnivača zapadne kulture. Malo-pomalo dolazi do profinjenja američkog društva, koje pridaje sve veću važnost ljudskim vrijednostima koje karakteriziraju latinsku književnost.

Ima još bolji razlog tome. Amerikanci su opazili da najveći menadžeri imaju kao bazu solidnu opću kulturu i da je kultura najbolje sredstvo »biznisa«. Statistika to potvrđuje. Između 1948. i 1968. godine broj studenata jezika i književnosti na američkim sveučilištima povećao se za 1,8 puta, a broj studenata latinskog i grčkog jezika povećao se za 2,5 puta.

U mnogobrojnim školama drugog stupnja organizirani su tečajevi u kojima se učenici vježbaju u govorenju i pisanju latinskog jezika. Ne radi se, očito, o mnogobrojnim razredima. Ta obuka, prema raznim pouzdanim izvorima, obavlja se s »uvjerenjem i s ustrajnošću«.

Američka liga za klasične studije, koja je još uvijek aktivna, broji na tisuće članova. Jedna od njezinih sekcija, »Junior Classical League« ima predstavnike i pristaše u gotovo svim školama gdje se predaje latinski jezik. Te dvije organizacije izdaju bilten da bi osigurale kontakt sa svojim članovima.

Treba naglasiti važnu činjenicu: radi se o ogromnoj difuziji latinskog jezika u privatnim američkim školama u odnosu prema državnim školama. Ta situacija pomaže da shvatimo mišljenje roditelja i učenika o vrijednosti klasičnog obrazovanja u formiranju mladih ljudi, jer oni plaćaju visoke troškove školovanja da bi se njihova djeca ili oni sami okoristili prednostima »naprednog obrazovanja«. Značajan je također stav katoličkih sredina prema ovom pitanju. Udruženje »Društava Thomas Morus«, čije se sjedište nalazi u Washingtonu, jest organizacija kojom upravljaju svjetovnjaci koji žele podupirati nastavu latinskog jezika u suradnji s roditeljima. To udruženje izdaje priručnike i daje potrebne upute svim onima koji su zainteresirani za očuvanje te klasične baštine kojoj katolicizam ostaje uvijek veoma privržen.

Osim već spomenutih praktičnih razloga u SAD pitamo se zašto klasično obrazovanje jača, čak i u zemljama koje idu znanstvenim i tehnološkim putem razvoja s isključivo praktičnim ciljevima. Uzrok je tome što je znanje koje vodi izboru zvanja »tehničko«, znači djelomično u odnosu prema ljudskoj sudbini. Položaj koji je dan tehnicima, dapače tehnologiji, prouzrokovao je veliku krizu kulturnih vrijednosti, krizu koja se s jedne strane pretvorila u egzistencijalnu tjeskobu sa svojim privremenim rješenjima u drogi, erotizmu i nasilju, a s druge strane dovela je do pojave »desakralizacije«, stavljajući tako u pitanje sve etičke vrijednosti, pa čak i sam princip autoriteta, otvorišći tako put neobuzdanoj anarhiji.

Da bismo popravili situaciju u mladima pružili smisao života i socijalnu stabilnost, moramo ispitati kriterije na kojima danas počiva nastava drugog stupnja. Opća naobrazba ili specijalizacija?

Klasično obrazovanje ili tehničko?

Radi se o dva pojma koji se ne mogu smjestiti na isti plan. Nastava drugog stupnja ne predstavlja kraj učenju, ona ne treba da teži za tim da dade učenicima praktično znanje i vještinu koji bi ih orijentirali ravno k struci, profesiji. Nastava drugog stupnja nastoji postići nešto važnije: dati kulturu. Visoka naobrazba priprema mlade ljude za zvanje.

Ali što je zapravo »kultura«? Po definiciji to je cjelokupnost stečenog znanja — pa također i cjelokupnost stečenih disciplina — koje omogućuju ljudskom umu da razvije kritički smisao, ukus i rasuđivanje. Osim toga, to je cjelokupnost teoretskog znanja, praktičnih disciplina koje nam omogućuju ne samo da jedni druge bolje upoznamo, nego i da se prilagodimo ovom ljudskom i fizičkom svijetu. Kultura je, dakle, znanje, ali znanje koje formira čovjeka, jer je kritičko i »simpatičko«. Kultura je usmjerena k akciji, jer razvija ukus i rasuđivanje. Drugim riječima samo »čovjek« može svojom kulturom vršiti svoju »ljudsku stvaralačku aktivnost«, utječući na svoju okolinu, jer joj se suprotstavlja. Čovjek se formira radeći. Ali, u stvari, stvarajući, on ponovno stvara prirodu. Ukratko: »kultura je ljudsko samostvaranje«. Rekao sam kultura, a trebao sam reći »humanizam«. Kao što kaže jedna senegalska poslovice: »Nit, mooi garab u nit« (Čovjek je čovjeku lijek, to jest njegovo mjerilo i rješenje). Zar nije značajna ova crnačka poslovice, koja je sinteza Platona iz Grčke i Terencija iz Afrike? Platon nam je rekao da je »čovjek mjerilo svih stvari«; a Terencije da nam ništa što je ljudsko nije strano: »Homo sum: nihil humani a me alienum puto.«

Polazeći od ovih činjenica i od ovih razmišljanja, u Senegalu smo, nakon stečene nezavisnosti, izradili reformu školstva. Dakle, u Senegalu razlikujemo, u vertikalnom smislu, idući odozdo prema gore, osnovno, srednje (koje se sastoji od dva stupnja — nižeg i srednjeg) i visoko obrazovanje.

U horizontalnom smislu, polazeći od općeg prema konkretnom, imamo sukcesivno opću nastavu, tehničku, praktičnu i profesionalnu. Vodeći brigu o kulturi, mi baziramo nastavu na dvije osnovne discipline: na matematici s tehnologijom i na lingvistici s učenjem jezika, a među njima su i klasični jezici: latinski, grčki i arapski.

* * *

U senegalskim školama uče se ovi jezici: francuski, službeni jezik Senegala, i 6 nacionalnih jezika, svaki u određenom geografskom području; zatim najrašireniji moderni jezici — engleski, njemački, španjolski, portugalski i ruski; zatim tri klasična jezika — latinski, grčki i arapski (zbog utjecaja koji je islam vršio i vrši još i danas na Senegal). Oni učenici koji počinju učiti latinski jezik već u nižoj srednjoj školi, mogu ga nastaviti kroz cijelu srednju školu. Tako uče latinski 7 godina; obvezatno počinju učiti jedan moderni jezik istodobno kad i latinski; a nakon tri godine počinju učiti drugi strani moderni jezik ili grčki.

U općoj nastavi dali smo prednost matematici i lingvistici zbog njihovih kulturnih i oblikovnih svojstava, a ne zbog njihove praktične koristi. Za odgoj naše djece, za razvijanje njihova kritičkog duha, njihova ukusa i rasuđivanja te njihove spremnosti za uspješnu djelatnost treba razvijati u njima sposobnosti apstrakcije i izražavanja. Matematika je za nas najvažnija, jer je to nauka o brojevima, to jest nauka reda i kvantitete. Bolje od svih drugih nau-

ka ona vodi k apstrakciji i formiranju općih ideja. Ali kvantiteta se ne suprotstavlja kvaliteti, jer u matematici, iznad određene granice, kvantiteta postaje kvaliteta. To se ne događa samo u matematici, nego i u životu.

Izraz daje ideji njezinu egzistenciju, a čovjeku njegovo »postojanje«. »In principio erat verbum«. Crnačko-afrička mitologija riječi uči nas da je Bog stvorio ljude i sva bića koja su ranije ležala bezoblična u njegovu okrilju. A Bog je dao zadatak prvom čovjeku »Nommo«, da poučava druge ljude, koji su bili nijemi kao ribe. I on ih je učio raditi i govoriti istodobno. I značenje mita »dogon« jest da je govor djelo. To znači da se izraz miješa s kulturom, koja je »stvaranje«: dijalektičko stvaranje istodobno djelovanjem govora i pokreta, čovjeka i prirode. Dakle, lingvistika, u stvari gramatika kao nauka o jezičnoj djelatnosti, i upotreba jezika vode najuspješnije do izraza. One geometrijskom duhu, koji razvija matematika, dodaju oštrinu, koja od kulture stvara humanizam, to jest stvaranje potpunog čovjeka.

Ali zašto izabiremo baš latinski jezik, koji je danas »mrtav jezik« — kao što je to, uostalom, i grčki? Najprije zato što na području umjetnosti — snagom analoških slika, muzikom riječi i ritmom stihova — nijedan moderni jezik ne nadmašuje ni latinski ni grčki, nijedan pjesnik ne nadvisuje Vergilija i Pindara. Osim toga, ti jezici daju nam toliku količinu racionalnosti koliku nećemo naći nigdje drugdje.

Posljedica stvaralačke vrijednosti latinskog jezika je racionalnost, dakle efikasnost rimskog duha. U današnje vrijeme potrebe moderne i industrijalizirane civilizacije uzimaju za mjerilo ta dva jezika i njihove civilizacije. I još i više od toga! Promotrimo pažljivo povijest Rima. Znanost je došla u Rim iz Grčke, koja je bila pod utjecajem egipatske škole. Njegova je zasluga u tome što je osvojio zemlje uz Mediteransko more, zemlje sve do Velike Britanije, do Irana, do Sahare, i što ih je znao organizirati na načelima »racionalnosti« i »efikasnosti«. Naši učenici kroz svoje latinske prijevode otkrivaju te vrline i uče ih primijenjivati. Malo pomalo te vrline oživljuju u njihovu duhu, mijenjajući polako njihov način djelovanja i mišljenja. Ako je cilj odgoja formiranje pojedinca, njegov razvoj do potpune ličnosti i djelotvornog stvaraoca, učenje klasičnih jezika i njihovih civilizacija je najbolji način da se postigne taj učinak. A Evropljani i Afrikanci su, naprotiv, emotivni i intuitivni ljudi. To se u našem jeziku vidi po tome što u sintaksi prevladava jukstapozicija, prikladna za stvaranje analoških slika, kad se u sintaksi klasičnih jezika, latinskog i grčkog, nalazi odnos zavisnosti (subordinacije), koji snažno izražava logične veze. Ja ne govorim o superiornosti jednih jezika nad drugima, nego mislim na njihovu nužnu komplementarnost.

U današnje vrijeme optužuju klasičnu kulturu da odvrća mlade, koji se nalaze u društvu koje karakterizira tehnologija, od problema društva koje se mora preobraziti — i koje se preobražuje — i mora mijenjati svoje institucije i običaje. Ta kultura priječi da mladi — pa i odrasli također — shvate sadašnju realnost i da nađu zadovoljavajući odgovor na probleme koji potresaju današnje društvo. Moglo bi se s većom točnošću podržati suprotno mišljenje. U stvari, prošlost se proučava s obzirom na sadašnju realnost, da bi se bolje mogli razumjeti problemi i nedaće našeg doba. Klasična kultura, budući da ukazuje na strukture i bitne probleme, pomaže novim generacijama da bolje shvate strukture sadašnjeg društva i da u njemu sudjeluju kao aktivni učesnici. Kultura nam pruža dinamičan sistem ideja: sadašnjost sažima u sebi prošlost i sadržava začetke budućnosti, kako su to istakli Bergson, Blondel i Boutroux. Tu veliku ideju je prošle godine izložio i aktualizirao profesor

Robert Schilling sa sveučilišta u Strasbourgu u svom predavanju pod naslovom: »U traganju za humanizmom: pouke prošlosti, potrebe sadašnjosti«. Ako gledamo dalje u prošlost, moram reći da me je uvijek zapanjivala činjenica da su osnivači »naučnog socijalizma«, Marx i Lenjin, u svakom slučaju, imali ne samo klasičnu naobrazbu nego su i poštivali vrijednosti grčko-latinske civilizacije.

Doista, iako su se s vremenom prilike promijenile, učenje starih pisaca ostaje vrijedno. Njihova djela su uvijek aktuelna, jer ako je tehnička evolucija kroz dvije tisuće godina stvorila ogroman materijalni napredak, koji nam je čak otvorio put do istraživanja kozmosa, duša naroda se vrlo malo promijenila. Danas nalazimo iste situacije, iste probleme, iste brige koji su bili predmet razmišljanja najznačajnijih umova staroga doba. Čitajući stranice koje su nam ostavili, mi moramo priznati njihovu neprolaznu mudrost i to objašnjava zašto ih još i danas smatramo svojim učiteljima. Četvrto pjevanje »Eneide« — 705 stihova — kazuje nam mnogo više o duši žene nego brojni drugi romani velikih pisaca. Ja nisam pročitao nijednu poemu 20. stoljeća koja bi bila vidovitija, smislenija i punija melodiozne muzike.

* * *

Moramo priznati da je danas, za velik dio čovječanstva, »skala vrijednosti izgubila svako značenje«. Posljedice takvog stanja angažiraju našu odgovornost političara i kulturnih ljudi. Zaista, zadaća je političara i humanista da dovedu čovječanstvo na pravi put, vodeći ga istodobno k višem materijalnom i moralnom nivou. U pogledu moje zemlje, unutar nacionalnih granica, radi se zapravo o tome da se uspostavi socijalizam, i to afrički socijalizam, koji ne bi prestao biti demokratski, to jest ljudski. A na internacionalnom planu radi se o izrađivanju »univerzalne civilizacije«, koja će se sastojati od komplementarnih vrijednosti svih kontinenata, svih naroda, svih vrijednosti. To su već unaprijed oblikovane klasične mediteranske civilizacije, koje su bile živa simbioza najplodnijih vrijednosti Evrope, Afrike i Azije:

»His ego nec metas rerum nec tempora pono:

Imperium sine fine dedi...

Jesno je da se radi o carstvu duha, o čemu sam govorio na početku izlaganja i koje sam definirao kao »humanizam«.

(Prevela: Z. Vučetić)